

Αφέντης Χριστός Κριτσά (Gerola, αρ.563)

Θέση:
Εντός Οικισμού

Τύπος:
Καμαροσκεπής δίκλιτος

Περιγραφή:

Νότιο κλίτος με 2 συμμετρικά τυφλά αφιδώματα, 1 ενισχυτικό τόξο σε κιλλίβαντες και δυτικό πρόσκτισμα με σταυροθόλιο. Βόρειο κλίτος με 1 ενισχυτικό τόξο σε κιλλίβαντες.

Συντεταγμένες:

Σωζόμενο εικονογραφικό πρόγραμμα¹

Δυτικό πρόσκτισμα νοτίου κλίτους:

Σταυροθόλιο : Εσχατολογικός κύκλος, (1-11), Χορός 11 αποστόλων και αρχαγγέλων. *Σφαιρικά τρίγωνα*: (12-15) Χειρουβείμ.

Βόρειο τύμπανο, Ζώνη 1 (πάνω): Εσχατολογικός κύκλος, (16) Θάλασσα που αποδίδει νεκρούς, (17) Γη που αποδίδει νεκρούς.

Δυτικός τοίχος, Ζώνη 1 (πάνω): Εσχατολογικός κύκλος, (18-20) Σκηνές Παραδείσου, Καλός ληστής, Ένθρονη Παναγία, Πατριάρχες και ψυχές δικαίων.

Νότιος τοίχος, Ζώνη 1 (πάνω): Εσχατολογικός κύκλος, (21) Κολασμένος (πλούσιος;), Λειτουργικός: (22) Φιλοξενία Αβραάμ.

Βόρειο τύμπανο, Ζώνη 2 (κάτω): Εσχατολογικός κύκλος, (23) Χορός Πατριαρχών και Δικαίων.

Δυτικός τοίχος, Ζώνη 2 (μεσαία): Εσχατολογικός κύκλος, (24) Τιμωρίες κολασμένων.

Νότιος τοίχος, Ζώνη 2 (μεσαία): Εσχατολογικός κύκλος, (25) Ο ζυγός της Δικαιοσύνης, (26) Κήτος της Κόλασης, (27) Κύμα φωτιάς.

¹ Gerola / Λασσιθιωτάκης, 1961, αρ.563. Στο αρχαιότερο τμήμα (sic) εντοπίζονται: Στρατιωτικοί άγιοι, τιμωρίες κολασμένων, Αφιερωτής.

Χατζηδάκης, 1952,63. Ο Χατζηδάκης αναφέρει στο σταυροθόλιο Παναγία και βρέφος, Απόστολους. Στο νότιο τοίχο: έφιπποι αντρωποί άγιοι + άγνωστη αγία. Στο δυτικό τοίχο τιμωρίες κολασμένων + κτήτορας.

Δυτικός τοίχος, Ζώνη 3 (κάτω): Αγιολογικός κύκλος (28) Κυριακή / (29) Κτήτορας «Παρομοιωθείς Χωνιάτη».

Νότιος τοίχος, Ζώνη 3 (κάτω): Αγιολογικός κύκλος (30) Άγιος Παντελεήμων, (31) Έφιππος άγιος, (32) Έφιππος Γεώργιος.

Χρονολόγηση Τοιχογραφιών

Η Παπαδάκη χρονολογεί τη ζωγραφική του δυτικού εξωνάρθηκα περίπου στα 1300 και την αποδίδει σε ζωγράφους που δούλεψαν στη διακόσμηση του κεντρικού κλίτους της Κεράς.² Ο Bissinger χρονολογεί τις τοιχογραφίες των παραπάνω ναών γύρω στα 1310.³

Παρατηρήσεις

Εξωτερικό: Η πρόσοψη διαμορφώνεται με 2 αετωματικά στηθαία (ArchitFoto / εικ. 01, 02).

Νότιο Κλίτος Στο δυτικό διαμέρισμα του νοτίου κλίτους υπάρχουν 2 αετωματικά στηθαία στην νότια και δυτική πλευρά του και αντίστοιχα φωτιστικά ανοίγματα, που του προσδίδουν σχετική μορφολογική αυτονομία. Στην πρόσοψη έκκεντρα υπάρχει θύρα και κωδονοστάσιο που προστέθηκε τον 19^ο αι..

Στον νότιο τοίχο του νοτίου κλίτους έχει ανοιχτεί μγν παράθυρο στη θέση του δυτικού τυφλού αφιδώματος (ArchitFoto / εικ. 06) . Στη στέγη του νοτίου κλίτους είναι ορατό το σημείο ένωσης του ανατολικού τμήματος με το δυτικό πρόσκτισμα (ArchitFoto / εικ. 05). Η στέγαση του ανατολικού τμήματος αποτελείται από 2 αετωματικά στηθαία στο ανατολικό και δυτικό τμήμα του, και στέγη από αστρακάσβεστο (σήμερα ασβεστωμένη).

Στην αψίδα του νοτίου κλίτους βρίσκεται στενό ακόσμητο αγιοθύριδιο (ArchitFoto / εικ. 09).

Βόρειο Κλίτος Η στέγαση του κλίτους είναι ενιαία και αποτελείται από 2 αετωματικά στηθαία στο ανατολικό και δυτικό άκρο και καμάρα. Στην αψίδα του ναού 2λοβο αγιοθύριδο (ArchitFoto / εικ. 10).

Εσωτερικό: Το δάπεδο είναι κατασκευασμένο από τσιμεντοκονίαμα. Το Βόρειο κλίτος είναι ενιαίο χωρίς νάρθηκα και φέρει ενισχυτικό τόξο σε πεσσούς ενώ το νότιο κλίτος χωρίζεται σε 2 επιμέρους τμήματα μέσω ενισχυτικού τόξου που στηρίζεται σε πεσσούς. Το ανατολικό τμήμα διασώζει σήμερα ψηλή και ραδινή

² Παπαδάκη – Oekland, 2001, 79

³ Bissinger, 1995, 108

αψίδα (ArchitFoto / εικ. 18). Στους πλευρικούς τοίχους αρχικά υπήρχαν 2 ζεύγη συμμετρικών τυφλών αψιδωμάτων (ArchitFoto / εικ. 19-22). Σήμερα διατηρούνται τα τυφλά αψιδώματα του νοτίου τοίχου. Τα τυφλά αψιδώματα του βόρειου τοίχου σήμερα διατηρούν μόνο τα άνω τμήματα του αρχικού τόξου, επειδή σε μεταγενέστερη φάση ανοίχτηκαν τα τόξα επικοινωνίας με το βόρειο κλίτος (ArchitFoto / εικ. 21,22). Οι πεσσοί που στηρίζουν το σφενδόνιο αποτελούν μεταγενέστερη προσθήκη, πιθανώς μεταγενέστερη προσθήκη αποτελεί και το σφενδόνιο που διαχωρίζει –σήμερα- το ανατολικό από το δυτικό τμήμα. Το νότιο τοίχο του νοτίου κλίτους περιτρέχει βαθμίδα (πεζούλι) που απολήγει στο δυτικό πεσσό. Στο χώρο του Ιερού Βήματος η βαθμίδα βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο από εκείνη του δυτικού τμήματος.

Το δυτικό τμήμα είναι το μοναδικό τμήμα της εκκλησίας στο οποίο διασώζεται ορατός τοιχογραφικός διάκοσμος. Στεγάζεται με σταυροθόλιο (FrescoFoto / εικ.56) πάνω στο οποίο έχει προσαρμοστεί ο εικονογραφικός διάκοσμος.

Περιβάλλον χώρος: Στην Ν.Δ πλευρά του προαύλειου χώρου εντοπίζονται ίχνη αρκοσολίου ενσωματωμένα σε γειτονικό κτίσμα.

Κατασκευαστικές Φάσεις

Οι φάσεις δεν μπορούν να καθοριστούν με ακρίβεια. Ο Gerola θεωρεί ότι το δυτικό τοιχογραφημένο τμήμα του Ν. κλίτους είναι το αρχαιότερο.⁴

Το ανατολικό τμήμα του Ν. κλίτους με τα 2 συμμετρικά τυφλά αψιδώματα παραπέμπει στον ναό της **Αγίας Άννας στη Φουρνή** και στο **νότιο κλίτος της Κεράς** όπου 3 τυφλά αψιδώματα εντοπίζονται στο νότιο τοίχο. Τα παλαιότερα κρητικά μνημεία που ανήκουν στον τύπο των μονόχωρων ναών με τυφλά αψιδώματα χρονολογούνται στο 12^ο – 13^ο αι.. Ενώ ο τύπος των εκκλησιών με τα τυφλά αψιδώματα που εισχωρούν στο χώρο του Ιερού εντοπίζεται κυρίως σε πρώιμη περίοδο.⁵

Μία πιθανή αποκατάσταση των φάσεων του ναού περιλαμβάνει:

- 1^η φάση : Μονόχωρος ναός με 2 συμμετρικά ζεύγη τυφλών αψιδωμάτων. Το μήκος του αρχικού ναού πιθανώς έφτανε ως το ύψος των δυτικών πεσσών. Η ύπαρξη τοιχογραφιών δεν έχει μέχρι τώρα επιβεβαιωθεί. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ναού υποδεικνύουν πιθανή χρονολόγηση στις αρχές του 13^{ου} αι..
- 2^η φάση: Προσθήκη του δυτικού τμήματος με το σταυροθόλιο. Ο αρχικός χώρος πιθανώς μπορεί να αποκατασταθεί ως τετραγωνικός χώρος με 4 τύμπανα στις πλευρές του (το ανατολικό τύμπανο καταστράφηκε σε μγν. εποχή). Πιθανώς το άνοιγμα επικοινωνίας με τον αρχικό ναό ήταν στενότερο και χαμηλότερο από το σημερινό (για ανάλογη διευθέτηση βλ τον εξωνάρθηκα του **Αγ Γεωργίου Κάτω Φουρνής, εικ. 21**). Η χρονολογησή της β' φάσης πρέπει να τοποθετηθεί

⁴ Gerola, 1932-5, IV, 530

⁵ Gallas, 1983, 37-8

στο άμισό του 14^{ου} αι. (με βάση τα στυλιστικά κριτήρια των τοιχογραφιών).

- 3^η φάση: Σύμφωνα με λίθινη επιγραφή – που διασώζονταν ως τις αρχές του 20^{ου} αι. κάτω από τον Νοτιοανατολικό κιλλίβαντα του νοτίου κλίτους- ⁶ (εικ.31) ο ναός ανακαινίστηκε από τους Γεώργιο Μαζηζάνη και Γεώργιο Κοντογιάννη στα 1614. Πιθανώς η μετασκευή περιελάμβανε την καταστροφή του αρχικού ανατολικού τυμπάνου του προσκτίσματος και τη δημιουργία ενισχυτικού τόξου.
- 4^η φάση: Προσθήκη του βόρειου κλίτους, διάνοιξη των 3 τόξων επικοινωνίας, καταστροφή των τυφλών αψιδωμάτων του βορείου τοίχου του νοτίου κλίτους και του κάτω τμήματος του βόρειου τοίχου του δυτικού προσκτίσματος. Πιθανώς στην ίδια φάση μειώνεται το πλάτος της αψίδας του νοτίου κλίτους, και προστίθενται εκατέρωθεν της αψίδας πλευρικά κογχάρια. Προσθήκη του υπέρθυρου της δυτικής θύρας.

⁶ Gerola, 1932-5, IV, 531, αρ.28

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σ.Παπαδάκη-Oekland,2000: Σ. Παπαδάκη – Oekland, «Βυζαντινοί Χρόνοι», Ο Άγιος Νικόλαος και η περιοχή του, Δήμος Αγίου Νικολάου, 2000.
- Χατζηδάκης, 1952: Μ.Χατζηδάκης, "Τοιχογραφίες στην Κρήτη", ΚρητΧρον ΣΤ' (1952), 59-91, πίν. Β'-Ε'.
- Bissinger, 1995: Μ.Bissinger, Kreta Byzantinische Wandmalerei, Μόναχο, 1995.
- Gallas, 1983: Κ.Gallas, Mittel - und Spaetbyzantinische Architektur der Insel Kreta. Versuch einer Typologie des kretischen Kirchen des 10-17. Jhs, Μόναχο, 1983.
- Gerola, 1932-35, IV: G.Gerola, Monumenti Veneti nell' Isola di Creta,4ος τόμος, Βενετία, 1932-1935.
- Gerola – Λασηθιωτάκης,1961: G. Gerola - Κ. Λασηθιωτάκης, Τοπογραφικός κατάλογος των τοιχογραφημένων εκκλησιών της Κρήτης, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο, 1961.
- Gerola, 1993: G.Gerola, Βενετικά Μνημεία της Κρήτης (Εκκλησίες), Στ. Σπανάκης (μτφρ.), Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Κρήτη, 1993.